

Kaupunkitutkimuksellisia haasteita 1990-luvulla

KIMMO LAPINTIE
BRIITTA KOSKIAHO
TERTTU PAKARINEN

Tämän artikkelin tarkoituksena on tuoda esiin niitä kaupunkitutkimuksellisia haasteita, joita olemme kokeneet viime vuosien aikana johtamassamme tieteidenvälisessä rakennetun ympäristön tutkimuksessa Tampereen yliopistossa ja Tampereen teknillisessä korkeakoulussa. Havaintomme pohjautuvat näiden kahden korkeakoulun piirissä organisoituihin tutkimusprojekteihin ja tieteidenväliseen jatkokoulutukseen .

Tieteidenvälisyyden ikuinen ongelma

Ilmassa näyttää olevan ilmeisiä tarpeita integroidun kaupunkitutkimuksen sekä tutkija- ja asiantuntijakoulutuksen aikaansaamiseen (missä kaupunkitutkimus ymmärretään laajasti ihmisyhdyskuntien ja niiden toiminnallisten ja fyysisten rakenteiden tutkimisena) Suomessa. Se onkin mitä suotavinta. Tämä edellyttää kuitenkin erillisten kaupunkitutkimuksen haarojen yhdistämistä, jolloin myös eri tutkimusperinteiden käsitteellisiin ja metodologisiin eroihin sekä tieteidenvälisyyden problematiikkaan joudutaan kiinnittämään huomiota (ks. tieteidenvälisyyden ongelmista Cronström & Koskiahho 1994).

Kaupunkitutkimuksen perinne on huomattavan laaja: muun muassa kaupunkisosiologia, yhdyskuntiin suuntautunut luonnontie-

teellinen ja yhteiskuntatieteellinen ympäristöntutkimus, kaupungistumiseen ja kaupunkiyhdyskuntiin liittyvä sosiaalipoliittinen ja työelämän tutkimus, suunnitteluteoreettinen tutkimus, modernin problematiikkaan liittyvä yhteiskuntatieteellinen tutkimus, teknologiaan ja ympäristöongelmiin liittyvä filosofinen tutkimus, kaupunkikulttuuriin liittyvä yhteiskuntatieteellinen ja humanistinen tutkimus, kaupunkiarkkitehtuuriin liittyvä taideteoreettinen ja suunnitteluteoreettinen tutkimus ja niin edelleen. Tekninen rakentamiseen liittyvä tutkimus ja konkreettinen suunnittelu ovat olleet tähän asti irrallaan Suomessa mainituista muista tutkimussuunnista. Kahden tamperelaisen korkeakoulun välinen yhteistyö on jo tähän asti pyrkinyt madaltamaan kahden perinteen välistä kuilua ja tulevassa toiminnassa pyritään siihen edelleenkin.

Esimerkiksi teknisesti orientoitunut suunnitteleoreettinen ja hallintotieteellinen tutkimus itse teknisen tutkimuksen ohella sivuuttavat usein laajemman yhteiskuntatieteellisen näkökulman ja lähes poikkeuksetta kulttuurintutkimuksen. Toisaalta kulttuuri-orientoitunut (esimerkiksi kaupunkiarkkitehtuuriin, kulttuurimuutoksiin, modernismiin ja postmodernismiin suuntautunut tutkimus) tai yhteiskuntatieteellisesti orientoitunut kaupunkitutkimus ei usein näe suunnittelua ja teknistä ongelmanasettelua relevanttina tutkimusobjektina – puhumattakaan siitä, että asettuisi ongelmattomasti teknisen toiminnan ”palvelututkimuksen” rooliin, jota sille helposti tarjotaan. ”Kahden kulttuurin” ongelma on edelleen todellinen, ja se näkyy selkeimmin kaupunkiin suunnatun toiminnan rationalisointipyrkimysten yhteydessä. Kaupungin tulkinta objektina (”hyvinvointikone”, ”artefakti”, ”organismi”, ”projekti”, ”elämänmuoto” jne.) ja siihen suunnattujen tavoitteiden ja keinojen määrittely yhdistävät kaupunkiproblematiikan laajemminkin rationalisointiongelmaan, joka on ollut länsimaissa filosofisessa perinteessä ja siihen liittyvässä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa keskeinen.

Vaikka ajatukselle kaupungin tai yhdyskuntien yhtenäistieteestä ei löydykään perusteita, integroidun näkökulman puute ja tiedeperinteiden väliset kommunikaatiovaikeudet vaikeuttavat tutkimuksen (ja luonnollisesti myös praksiksen) suhtautumista uusiin ongelmanasetteluihin, jotka ovat toisin näiden perinteiden ulkopuolelta. Tampereella lähdetään siitä, että kukin tutkija toimii oman tiedeperustansa pohjalta ja syventää siitä käsin tieteellistä näkemystään kaupunkitutkimuksen ongelma-alueella.

Esimerkkinä tällaisesta ongelmakokonaisuudesta voidaan pitää ekologisen ja kestäväen kehityksen näkökulman liittämistä

kaupunkikehityksen ja kaupunkisuunnittelun problematiikkaan – yhdistelmä, johon useiden dissipliinien on selvästi ollut vaikea orientoitua, mutta johon sekä ongelmien vakavuus että selkeät hallinnolliset päätökset (kuten kestäväen kehityksen asettaminen rakennuslainsäädännön keskeiseksi tavoitteeksi tai ympäristövaikutusten arviointimenettelyn tuleminen uudeksi policy-tyypiksi) pakottavat.

Ekologinen kaupunkitutkimus esimerkkinä

Tampereen yliopiston ja Tampereen teknillisen korkeakoulun yhteistyönä 1990-luvun alussa syntynyt ”Ekopolis”-tutkimusprojekti (Ekologinen kaupunki – tulevaisuuden vaihtoehto?) on keskittynyt kaupungin ekologiaan ja ekologiseen kaupunkisuunnitteluun liittyvän ongelmakokonaisuuden hahmottamiseen. Projektin johtajana on toiminut filosofian tohtori, arkkitehti Kimmo Lapintie ja muina päätoimisina tutkijoina professori Briitta Koskiaho, tekniikan tohtori Seppo Kjellberg ja arkkitehti, luonnontieteiden kandidaatti Ari Lainevuori. Näiden lisäksi projektissa on työskennellyt apurahatutkijoita.

Ekologisen kaupunkitutkimuksen takana on ympäristöongelmien tuleminen yleiseen tietoisuuteen 1960-luvulta lähtien, mikä synnytti 1970-luvulle tultaessa varsin kattavan ympäristötieteiden kirjon varsinaisten luonnontieteiden ohelle, (ympäristotaloustiede, ympäristöoikeus, ympäristöetiikka, ympäristöhistoria, ympäristösoziologia jne.). Rooman klubin raportti (Meadows et al. 1972) puolestaan johdatti tutkijoita käsittämään ympäristöongelmat globaalisina ja systeemisinä kysymyksinä. Brittiläisen Howard Newbyn mukaan environmentalismin muutokset

voidaan 1900-luvulla jakaa seuraavasti: 1. Suojelun aika 1800-luvun lopulta vuosisadan alkupuolelle, jossa pyrittiin säästämään esiteollista jäämistä, 2. Säätelyn aika sotien välissä aika, jolloin pyrittiin yhdistämään suojelu virkistys- ja kauneusarvoihin, 3. 1960-luvulta lähtien ympäristöressurssien rajallisuuden tajuaminen demografisen ja taloudellisen kehityksen edessä ja 4. 1980-90-luvulla alkanut vaihe, jossa "ekologia" korvaa virkistys- ja kauneusarvot (amenity values) kestävä kehityksen käsitteen tullessa markkinoille (Newby 1990).

Ympäristökysymys on siten vähitellen noussut marginaalista kaikenkattavaksi näkökulmaksi, joka kestävä kehityksen käsitteen myötä on myös saanut virallisen aseman (Brundtlandin komitean raportti 1987, Suomen rakennuslain muutos 1990, jossa kestävä kehitys otettiin kaiken kaavoituksen ja suunnittelun yleistavoitteeksi). Uusimpana kehityspiirteenä on kuitenkin pyrkimys ympäristötutkimuksen jakamiseen jälleen "kovaan" ja "pehmeään", mitä voidaan pitää arvoproblematiikan kannalta ongelmallisena (Lapintie 1994b). Edelliseen liittyvät luonnontieteelliset, talouteen ja oikeuteen kuuluvat tutkimusaiheet, kun jälkimmäiseen yhdistetään muut humanistis-yhteiskuntatieteelliset lähestymistavat. Vaarana on, että ympäristöön liittyvät käytännön ratkaisut tullaan tekemään yksinomaan teknis-taloudellis-ratonaalisin sekä kaupallisin perustein, jos tutkimuksessakaan muita näkökohtia ei ole esillä.

Ekologian suhdetta kaupunkiin ja kaupunkisuunnitteluun on usein pidetty epämääräisenä, hajanaisena ja ristiriitaisenakin – onhan ekologian nimissä puolustettu sekä hajasutusalueiden "ekokyyliä" että voimakkaasti tiivistettyä kaupunkirakennetta. Tämän taustalla on ilmeisesti kuitenkin tutkimuskentän monitasoisuus: ekologia avaa täysin erilaisia kysymyksenasetteluja siitä riippuen, miten

"syvälle" sen annetaan tunkeutua kaupunki-kehityksen perinteiseen problematiikkaan.

Ensimmäisenä tasona voidaan pitää (luonnon)ekologisen tiedon soveltamista kaupungin erityisolosuhteisiin ja kaupungistumisen aiheuttamiin muutoksiin ekosysteemeissä. Tällä on osittain pitkäkin tutkimustraditio, esimerkiksi urbanisoitumisen ja eri maankäyttömuotojen vaikutus eroosioon, hydrologiseen kiertoon ja kaupungin mikroilmastoon on selvitetty runsaasti jo 1910-luvulta lähtien (Goudie 1990, ss. 169–176). Uusimpana piirteenä voidaan pitää tiettyjen kaupunkisuunnittelullisesti olennaisten muuttujien, kuten tehokkuuden, yhdyskuntarakenteen hajanaisuuden ja rakennustyyppien vaikutusta muun muassa energiankulutukseen ja päästöihin (esim. Petter Næss 1993, Harnaajärvi 1992). Tämän tyyppisestä tutkimuksesta ei suoranaisesti seuraa ohjeita tai suosituksia suunnittelua tai kehittämistä varten, joskin ne antavat lisäargumentteja tiettyjen strategioiden ja toteuttamistapojen valinnan pohjaksi. Käytännössä näihin tuloksiin usein kuitenkin liitetään jonkinlainen ekologisen suunnittelun ja rakentamisen ohjelma, kuten esimerkiksi McHargin ja Houghin jo klassikoiksi muodostuneissa teoksissa (McHarg 1971, Hough 1989). Olennaista on kuitenkin huomata, että kun suunnittelun yhteiskunnallinen rooli ja tavoitteenasettelun arvoproblematiikka sivuutetaan – kuten "theory in planning" -tyyppisessä tutkimuksessa on tapana – tällaisiin ohjelmiin ei vielä ole tutkimuksellisia perusteita. Ohjelmissa ei myöskään yleensä pohdita sitä, miten suositukset olisivat toteutettavissa kompleksisissa ihmis-yhdyskunnissa, vaikka jo muun muassa McHarg valitti sitä, ettei biologinen tieto kulkeudu osaksi suunnittelun käytäntöä (Mt. s. 17).

Toisena tasona voidaan pitää policy-tyyppistä tutkimusta, jossa kaupungin komplek-

sisuus myös yhteiskunnallisena objektina tiedostetaan, joskaan suunnittelun ja hallinnon legitimeettiä tai suhdetta muuhun kaupungissa tapahtuvaan toimintaan ei vielä problematisoida. Kysymys asetetaan lähinnä siten, kuinka tiettyjen ympäristökeskustelussa esille tulleiden tavoitteiden (energian säästö, päästöjen vähentäminen, omavaraisuuden kasvu jne.) toteuttaminen kaupunkikokonaaisuudessa (jossa sosiaalinen, kulttuurinen ja poliittinen muodostavat sekä resursseja että esteitä) olisi ylipäänsä mahdollista. Tällaisena voidaan pitää esimerkiksi hollantilaisista ESUD-projektia (Ecologically sound urban development), jonka tuloksena on muun muassa kehitetty EKOPOLIS-strategiaviitekehys, jossa tavoitteena on kehittää menetelmiä virtojen (kontra objektien) suunnitteluun, alueiden integroituun (kontra sektoroituneeseen) ja kestävään kehittämiseen sekä osallistujien sitoutumiseen ekologisten suhteiden tiedostamiseen ja hallintaan (Tjallingii 1994).

Tutkimuksen kolmantena tasona voidaan pitää ekologiseen ajatteluun liittyvien ontologisten ja arvomuutosten ottamisen vakavan tutkimuksen kohteeksi – jolloin niitä ei siis vain sivuuteta uuden tiedon tuottamina automaattisina muutoksina. Moderni ekologia on tuonut mukanaan termejä ja näkökulmia (veden, energian ja materiaalien kierrot, diversiteetti, sukessio, ekosysteemi jne.) jotka toisaalta dynaamisuutta, toisaalta vuorovaikutteisuutta ja monimuotoisuutta korostavina muuttavat kaupungin ontologiaa, jossa perinteisesti ovat korostuneet toisaalta staattiset objektit ja alueet, toisaalta inhimillinen toiminta ainoana virtakäsitteenä.

Toisaalta tämä ontologinen muutos on liittynyt myös muuttuneeseen perusteluiden loogiikkaan. Kestävä kehitys vaatii argumenteilta uudenlaisia painotuksia, jotta ne säilyttäisivät uskottavuutensa. Näin perinteiset

sosiaaliset ja esteettiset argumentit menettävät asemiaan, ja niiden on orientoituttava uudelleen. Leimallistahan on, että moderni ekologismi on muun muassa kyennyt asettamaan humanistiset premissit kysymyksenalaiseksi sekä käytännön aktivismissa (esim. Linkola & Soininvaara 1986) että tutkimuksessa (esim. Arne Naess 1981, humanismin puolustuksena Ferry 1993). Tärkeää on kuitenkin havaita, että ekologismi – jolla tässä tarkoitetaan ekologisesti orientoitunutta ajattelua laajemmin, jolloin se sisältää myös arvopremissejä – ei merkitse ainoastaan uutta ongelmanasettelua, vaan myös varsin keskeisten klassisten ongelmien (mm. ihminenluonto, kulttuuri-luonto, ratio-tunne, dominanssi-toiseus) käsittelemistä uusissa vaatteissa.

Tämä kolmannen tason tutkimus voi suuntautua joko empiirisesti, jolloin kiinnostuksen kohteena ovat muun muassa kaupungin ontologian muutokset tai esimerkiksi luontosuhteen rakentuminen modernissa tietoisuudessa. Esimerkiksi brittitutkijoiden Jacquelin Burgess, Carolyn M. Harrison, Melanie Limb ja Petra Filius (University College London) tutkimuskohteena on ollut kaupungin viheralueiden merkitykset ja arvot sellaisina kuin ne välittyvät tiedotusvälineiden kautta (Burgess & Harrison & Limb 1988, Harrison & Burgess 1994, Burgess & Harrison & Filius 1995). Myös kaupunkisuunnittelussa ja kehittämisessä käytetyn argumentaation muutoksia voidaan analysoida empiirisesti.

Filosofisemmin orientoitunut tutkimus pyrkii toisaalta myös ylittämään tämän analysoimalla argumenttien hyväksyttävyyttä tai niiden edellyttämiä loogisia sitoumuksia.

Ekologinen kaupunki -tutkimusprojektin tutkimukset painottuvat siten, että Briitta Koskiahon tutkimus evaluoi lähinnä ensimmäisen ja toisen tason ongelmia (Koskiahon 1994a ja b) ja muut kolmannen. Kimmo

Lapintie on analysoinut toisaalta kaupunkisuunnittelussa käytettyjä argumentteja, toisaalta niiden hyväksyttävyyttä ja normatiivisia rakenteita (Lapintie 1994a ja 1994b). Seppo Kjellberg on systematisoinut ekologisia yhdyskuntasuunnittelun argumentteja ja niiden taustalla olevia eettisiä sitoumuksia (Kjellberg 1994). Ari Lainevo on puolestaan analysoinut ekologisten utopioiden kehitystä puutarhakaupungista moderneihin, kompleksisesta yhteiskuntanäkemyksestä lähteviin malleihin (Lainevo 1994).

Teknologia, etiikka, yhteiskunta

Kaupunkiproblematiikkaan liittyy elimellisesti ympäristöproblematiikan ohella myös kysymys teknologiasta – paitsi että moderni kaupunki on nimenomaan industrialismin luomus, se on myös erilaisten teknisten järjestelmien ja teknisen kulttuurin konsentroituma. Teknologian ja siihen liittyvien arvo- ja yhteiskuntamuutosten analysointi on ollut paitsi yhteiskuntatieteiden myös modernin filosofian tutkimuskohteena. Erityisesti ranskalaiset tutkijat ja filosofit ovat jo kauan kehittäneet erityistä kaupunkifilosofiaa, jota ranskalaisen kielialueen ulkopuolella kuitenkin tunnetaan varsin niukalti. Tekniikan filosofian, yhteiskuntafilosofian ja ympäristöfilosofian suhde on kuitenkin ollut selkiintymätön, ja lisäksi hajaannukseen vaikuttaa historiallinen jako analyttiseen ja fenomenologiseen traditioon, jotka perinteisesti sivuuttavat täysin toinen toisensa.

Teknologian suhde ekologiseen kaupunkiin on varsin problemaattinen aihe. Onko olemassa ”toista teknologiaa” aidosti kuten kaupallisissa ympäristöystävällisissä tekniikan luomuksissa pyritään todistamaan vai olisiko pyrittävä ”silleen jättämiseen” herme-

neuttisfenomenologisen kielenkäytön tapaan? Tosiasiassa jo 80 prosenttia eurooppalaisista elää kaupunkiympäristössä, mikä merkitsee ympäristöä, joka on täysin toteutettu tekniikan keinoin.

Ympäristöetiikan ja teknologian problematisoinnin yhdistäminen on siten tutkimuksellinen haaste, joka saattaa myös muodostua analyttisen ja fenomenologisen tradition sillanrakennuskohdaksi, vaikka monet eivät tällaiseen mahdollisuuteen uskokaan (esim. näiden kahden korkeakoulun ympäristötutkimuksen ja -koulutuksen yhteistyöryhmän toiminta on keskittynyt näiden yhteyksien etsintään aiemmassa jatkokoulutusohjelmassa, ks. Vilka 1994). Ympäristöetiikan voidaan myös sanoa avaavan uudella tavalla keskeiset metaeettiset ongelmat – niin oudolta kuin se praktisen etiikan kohdalla tuntuukin (ks. Vilka 1993). Etiikan antroposentrisyys eli ihmiskeskeisyys, erilaiset ympäristösuunnitteluun ja -suojeluun liittyvät arvostiridiidat ja niiden ratkaisuyritykset, ympäristöön liittyvän toiminnan oikeuttaminen ja niin edelleen ovat tyypillisesti ongelmia, jotka helposti avaavat koko metaetiikan ongelmakentän.

Sosiaalietiikassa pyritään kriittisesti arvioimaan ekologisten argumenttien ”perimmäisiä” arvoja. Näin voidaan tarkastella myös yhdyskuntien suunnittelussa ja rakentamisessa ilmaistuja tai ilmaisematta jääneitä piilossa olevia arvoarvostelmia. Tavoitteena voi olla myös kehityksen ohjaaminen dialogin ja laajan konsensuksen avulla, kun kaupunkiekologisia arvojärjestelmiä konstituoidaan (Kjellberg 1994). Perinteinen ’nojatuoli-etiikan’ perinne ei sinänsä riitä ympäristökysymysten käsittelyyn. Siirtyminen ihmisen ja ekosysteemien suhteiden tarkasteluun edellyttää suurempaa harppausta kuin vain aihepiirin laajentamista. Toisaalta ympä-

ristökysymyksiä voidaan käyttää ikään kuin astinlautana metaeettiseen problematsointiin, johon toki perinteinenkin etiikka antaa aihetta.

Perinteisesti filosofinen etiikka pyrkii ihmisen eettisen tilanteen reflektiiviseen uudelleenymmärtämiseen, jolloin sen suhde vallitseviin uskomuksiin ja käytäntöihin on väistämättä kriittinen. Kriittien perusteet voivat löytyä vallitsevien uskomusten ristiriitaisuudesta, uskomusten ja toiminnan epäsuhdasta tai moraalin ongelmallisuudesta inhimillisten tavoitteiden suhteen. Esimerkiksi ristiriidat moraalijärjestelmissä – vaikka eivät olisikaan merkkejä kognitiivisesta ristiriidasta – ovat epäilemättä ongelmallisia, koska ne johtavat yhteisöjen toimintaa ristiriitaiseen suuntaan. Täten moraali filosofian ymmärtäminen moraalkriittikinä tekee siitä hyvinkin käyttökelpoisen välineen ympäristöongelmien analysoinnissa (Lapintie 1993).

Teknologia ei kuitenkaan pysähdy vain etiikkaan, vaan johtaa toimintaan ja kaupungin muuttamiseen. Kaupunki elinympäristönä on monien prosessien seurausta. Osa näistä on suunniteltuja, osa näyttää sattumanvaraisilta tai välillisiltä seurauksilta yhteiskunnan yleisistä muutoksista. Esimerkkeinä suunnittele mattomista muutoksista voidaan mainita liikenteen tuottamat yhäti kasvavat ongelmat elinympäristölle, suurkaupunkien väestön hallitsematon kasvu, pakolaisvirtojen vyöry maasta toiseen ja kaupungista toiseen sekä kaupunkirikollisuuden muutokset. Näyttää siltä, että hallitsemattomien tekijöiden kasvavaa vyöryä kaupunkiin ei voida estää. Ekologisesta kaupungista esitetyt teesit ”hyvän ympäristön” luomiseksi, missä ekologiset tekijät yhdistetään uudella tavalla taloudellisiin, poliittisiin ja sosiaalisiin tekijöihin, koetaan kaupunkisuunnittelullisiksi haasteiksi. Kun samalla yhä voimakkaammin koetaan, että vanhat suunnitteluperiaatteet eivät

toimi, ekologinen kaupunki merkitsee samalla uudenlaisen ”suunnittelun” etsintää, kuten Oldenburgin kaupunkisosiologian professori Walter Siebel toteaa haastattelussa heinäkuussa 1994 Saksan Ruhrin alueen uusista suunnitteluperiaatteista. Nämä ovat luonteeltaan kommunikatiivisia. Paino on enemmän erilaisten toimijoiden oman innostuksen herättämisestä kehittämään projekteja kuin ylhäältä päin suunnitelluissa suunnitelmissa (ks myös Yhteiskuntasuunnittelu-lehden juhlanumeron artikkelit uudesta suunnittelusta 4/1993).

Paitsi arvot ja etiikka myös kaupunkien ymmärtämisen takana olevat käsitteelliset konstruktiot ovat muutoksen alaisina; ymmärrys kaupungista muuttuu. Tietotekniikalla ja etäisyyksien suhteellisella supistumisella on tähän osansa samoin kuin elinkeinorakenteen yleisillä muutoksilla. Kansallisvaltioiden rajojen murtuessa Euroopassa myös ymmärrys kaupungeista muuttuu. Kaupungit kansainvälistyvät konkreettisesti ja merkityksellisessä katsannossa.

Holistisuuden vaatimus kaupungin käsittelemisessä laajenee, mihin viittaavat myös vaatimukset kaupunkien ymmärtämisestä ekologisina yksikköinä yhteiskunnallisen luonteensa lisäksi. Kaupungin ja luonnon välinen raja problematisoituu. Toisaalta modernisaatio on antanut kaupunkilaisille lupauksia elämän helpottumisesta, jotka lupaukset nyt asetetaan vaakalaudalle. Kaupunki on täynnä ristiriitaisia vaateita ja odotuksia. Myös yhteiskunnallisina konstruktioina kaupungit kohtaavat ongelmia. Olkoonkin, että valtaosa maapallon ihmisistä jo asuu kaupungeissa, silti näitä pidetään artefakteina, keino-tekoisina ympäristöinä. Lisäksi niihin kohdistuu kriittisiä kulttuurisia ja yhteiskunnalliseen valtaan liittyviä arvioiteja. Traditionaalisen yhteiskuntaluokkiin liittyvän kritiikin ohella esiin on viime vuosikymmeninä nostettu kau-

pungin arviointi erilaisten intressiryhmien kannalta: naisten kaupunki on erilainen kuin miesten kaupunki, vammaisten kaupunki poikkeaa terveiden kaupungista ja lasten ja vanhojen ikäluokkien vaatimukset kaupungille ovat erilaiset kuin aktiivi-ikäisten ja niin edelleen.

Se osa kaupunkitutkimusta, joka kiinnittää huomiota yleisten yhteiskunnallisten tapahtumien tilallisiin sidoksiin, sai voimallisen alkunsa yhteiskuntamuutosten seurauksena eli teollistumisen murtautumisen seurausten analysoimisessa. Länsimaisen kapitalismin synty, rahatalouden ekspansio ja ihmisten vapautumispyrkimykset modernin kulttuurin osana ilmenivät aikoinaan syvällisimmin juuri kaupungeissa. Vuosisadan vaihteen klassisissa kaupunkianalyseissä kaupunkia tarkasteltiin suurten yhteiskunnallisten muutosten tapahtumapaikkana ja aiheuttajana. Kiinnostuksen kohteina olivat kulttuuriset muutokset (esim. Georg Simmel) tai kaupungin kehittyminen osana rationalisoituvaa ja byrokratisoituvaa yhteiskuntamallia (Max Weber). Kaupunkitutkimuksessa tieteiden rajoja ylitettiin (esim. Chicagon koulukunta).

Nykyiset muutokset kansainvälisessä taloudessa, ihmisten ja talouden liikkumisessa sekä uusien valtakeskitymien syntyminen lisäävät historiallisten analogioiden etsintää, silloinkin kun analogioihin sinänsä suhtaudutaan varauksellisesti. Kaupunkitutkimuksen klassikkoja kohtaan tunnettava kiinnostus onkin nousussa. Jokainen aika haluaa tulkita klassikkojen sanoman omalla tavallaan.

Kaupunkimuutosten yhteiskunnallinen luonne onkin jo Euroopassa noussut uudelleen tutkimuskohteeksi talouden muutosten seurauksien kautta. Ns. restrukturaatio- ja lokalisatiotutkimus, johon Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen vanhoja teollisuuskaupunkeja koskenut ns. Manchesterit-projekti liittyi 1980- ja 1990-lukujen

vaihteessa. Tämä projekti oli osa valtakunnallista 'Yhdyskuntien tuleva kehitys' tutkimusohjelmaa, johon myös TTKK:n yhdyskuntasuunnittelun laitos osallistui suunnittelun perusteita ja teoriaa koskevalla osuudellaan. Ekologinen kaupunki -teema voidaan nähdä tämän kehityksen seuraavana vaiheena. Uudelleenrakenteistuvat kaupungit nähdään holistisesti myös suhteessa luontoon. Samaan aikaan on noussut ajankohtaiseksi uuden teknologian urbaaneja vaikutuksia koskeva tutkimus sekä kulttuurinen modernin ja postmodernin kaupungin tutkimus.

Nämä teemat palautuvat takaisin eettisiin ja arvokysymyksiin. Kaupunkeihin sosiaalisina ja fyysisinä muodostelmina on historiallisesti ladattu modernisaatioteorioiden mukaisia suuria odotuksia ja toiveita elämän helpottumisesta kaupunkielämässä vastaakohtana maaseudulle. Näiden mukaan kaupunki toimii rationaalisen ja hallitun kehityksen välineenä ja länsimaisen kulttuurin innovaatioiden generoijana mutta myös sosiaalisten ongelmien ja kulttuuripessimismin lähteenä. Urbanisoituminen on kuitenkin yleinen tendenssi, joka muuttaa entistä enemmän ruraalia ympäristöä puoliurbaaniksi ja urbaaniksi. Ruraalin ja urbaanin uutta suhdetta ekologisuuden kannalta tarkastelee Dieter Hassenpflug monipuolisesti (Hassenpflug 1993).

Kasvavan urbaanin epäjärjestyksen muuttaminen prosessiksi, jonka kanssa saattaa 'tulla toimeen' – harva uskoo enää pystyvänsä hallitsemaan näitä prosesseja – on väistämättömäksi koettava yhteiskunnallinen tarve. Se ilmenee myös jatkuvasti uusina kaupunkiutopioina "hyvästä kaupungista" ja "hyvästä kaupunkielämästä" (Lainevuori 1994). Tähän haasteeseen ekologisen kaupungin teesit ovat yksi vastaus, joka kuitenkin synnyttää uusia kulttuurisia kysymyksiä. Tällainen on muun muassa kysymys siitä,

voiko odotuksilla ladattu kaupunki koskaan muodostaa symbioottisen suhteen ekologisille vaateille, joihin sisältyy mm fyysisen työnteon lisäämisen vaade arkielämän ylläpitämisessä (esim. ravinnon tuottaminen, lämmitys, puhtaanapito jne.) (Koskiaho 1994b ja Gestring 1994).

Kaupunki on täynnä ristiriitaisia elementtejä ja prosesseja. Sitä voidaan metodologisesti tarkastella avoimena emergenttisenä systeeminä, jossa eri prosessit liikkuvat eri suuntiin. Epäjärjestyksen välttämiseen tai vähentämiseen pyrkivät toimenpiteet, kuten kaupunkisuunnittelu traditionaalisessa merkityksessään, lisäävät samalla epäjärjestyttä toisaalla. Holistisuuden vaade tuleeekin täten problematisoinnin kohteeksi, niin myös ekologiset teesit kaupungissa.

Tämän hetken kaupunkitutkimuksessa on tarve ymmärtää niitä prosesseja ja ristiriitaisuuksia, joita kaupungin tarkasteluun ja kehittämiseen liittyy. Erityisen problemaattisia tarkastelukohteita ovat kehitysmaiden koko ajan kasvavat metropolit, itäeurooppalaiset kaupungit, jotka ovat restrukturaation kohteina parhaillaan sekä luontonsa ja sijaintinsa puolesta erityisen haavoittuvilla alueilla sijaitsevat urbaanit alueet (esim. vuoristokaupungit tai arktisten alueiden urbaanit alueet). Länsieurooppalaisia kaupunkeja taas kohtaavat taloudellisen ja poliittisen yhdenytymiskehityksen paineet kansallisvaltioiden rajojen murtuessa ja kaupunkien muodostaessa keskenään entistä useammin toiminnallisia verkkoja.

Suunnittelun teoria ja tieteidenvälinen tutkimus

Kaupunkitutkimusta ei voi ymmärtää irrallaan kaupunkisuunnittelun problematiikasta. Suunnittelun teorian valtavirta oli 1960-luvul-

la kiinnostunut käytännön suunnittelun tehostamisesta systeemiteorian anatomian innokkein, ilman että kaupunkikehitystä olisi enemmälti haluttu problematisoida. Sosiaalisesti orientoituneen kaupunkiteorian esiinnousu 1970-luvulta alkaen muutti tilannetta siten, että suunnittelun teoriasta tuli paljolti kaupunkitutkimuksen sivuteema. Se selitti suunnittelun yhteiskunnallisten ristiriitojen säätelyfunktiona konfliktinäkökulmasta. Tämän ajattelutavan valossa suunnittelulla ei ollut itsestä olemassaoloa ja suunnitteluteoria upotettiin valtioteoriaan. Vasta rakenteellisesta determinismistä luopuminen 1980-luvulla käynnisti uuden kiinnostuksen suunnittelun teoriaan suhteellisen autonomisena intellektuaalisen toiminnan alueena (Pakarinen 1990).

Uudet tuulet suunnittelun teoriassa liittyivät perinteisen hierarkkisen kokonaisvaltaisen yhdyskuntasuunnittelun toisen maailmansodan jälkeisen suunnittelukonsuksen murtumiseen, legitimitiiteetikriisiin, 1970-luvun lopulta alkaen (Pakarinen 1992). Kriisi syntyi kahdesta erisuuntaisesta kritiikistä: yhtäältä elitististä, asiantuntijavaltaista ja teknokraattista suunnittelua haluttiin demokratisoida, toisaalta uusliberalismin aalto kyseenalaisti hyvinvointivaltiollisen suunnittelun konseptit. Toisaalta haluttiin laajentaa suunnittelua kansalaisyhteiskuntaan, emansipatorisen suunnittelun suuntaan (oppi-isänä esim. Jürgen Habermas), toisaalta kaivattua sen liikkuma-alaa hayekilaisittain. Samalla 1960-luvun rationalistit alkoivat esittää uusia versioita omista päätöksentekoorientoituneista teorioistaan kilpaillakseen uusien tulokkaitten kanssa (Pakarinen 1993a ja b).

Suunnittelun teorian uudet kehittelmät ovat kiinnostavia ekologisen kaupungin tematiikan kannalta sikäli, että kaikessa tähänastisessa kokeilu- ja tutkimustoiminnassa korostuu

suunnittelun prosessuaalisuuden vaatimus, samoin kansalaisten integroitumisen välttämättömyys. Suunnittelun uudistaminen ei kuitenkaan voi olla vain adhocistista puuhastelua, jollaiseksi se valitettavan usein käytännössä muodostuu. Osin myös suunnittelua koskeva tutkimus on laskenut selvitystasolle. Joskus ei uuden substanssin hurmassa muisteta teoreettisen reflektoinnin tarvetta, joskus taas pelätään teoreettisen työn aiheuttavan vain tarpeettomia viiveitä asioissa, joilla yhtäkkiä onkin kovin kiire. Kaikille käytännössä suunnittelun kanssa puuhastaville ei teoreettisen työn tarpeellisuus ole avautunut. Tästä seuraa myös se, että suunnittelun alalla ns. jatkokoulutus saattaa vajota erilaisten ongelmakohtien viipaloimiseksi vailla teoreettista kytkeä ja ymmärrystä.

Tampereen teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin osaston yhdyskuntasuunnittelun laitoksella on tehty suunnittelun teoriaan liittyvää tutkimusta 1980-luvulta (esim. Pakarinen 1990, 1992, 1993). Monitieteiseen kaupunkitutkimukseen on osallistuttu jo 1970-luvulta lähtien. Ensimmäisessä yhteisessä Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan laitosten kanssa tehdystä tutkimusprojektista haettiin prosessuaalista näkökulmaa elinympäristön uudistumisen vastapainoksi silloiselle hallinnolliselle lähestymistavalle. Tavoitteena oli tieteidenvälisyyden kehittäminen suunnitteluavainsanana.

1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun monitieteisessä yhdyskuntien tulevaa kehitystä koskevassa tutkimuksessa on tamperelaisessa tutkimuksessa päädytty tieteiden vuoropuhelun metodologiaan. Monitieteistä keskustelua on käyty ja vuorovaikutusta harjoitettu eri tieteenalojen itsenäisten kontribuutioiden pohjalta enää etsimättä 'yhteistä kieltä'. 'Kestävän kehityksen kestämyys' -projektissa 1990-luvulla yhteiseksi

linkiksi otettiin arvottamisen ongelma eri tieteitä edustavien osanottajien tutkimuksissa. Tällöin vuoropuhelua on voitu käydä erilaisista tavoista käsitellä tätä ongelmaa. Näin päästään myös erilaisiin tieteenfilosofisiin lähtökohtiin. 'Ekologinen kaupunki' tutkimusprojektissa interdisciplinaarisuus merkitsee sitä, että eri tieteenalojen edustajilla on yhteinen tutkimuksen kohde, kaupunki, jonka ekologisuuteen liittyviä käsitteellisiä ja käytännöllisiä kontribuutioita tarkastellaan kunkin oman tiedetaustan valossa.

Kokonaisuutena voidaan sanoa, että sekä suunnittelun käytäntö että sen teoria ovat koko modernin kaupunkisuunnittelun satavuotisen historian nojanneet kansallisvaltiokehukseen. Aikoinaan suunnittelu kehitettiin kansallisvaltion instrumentiksi, jona sitä myös evaluoitiin. Systeemitieteen yksinkertainen soveltaminen päätöksentekoprosesseihin ja valtioteoriaan nojautuva suunnittelukritiikki eivät kumpikaan ole toisen maailmansodan jälkeisinä suunnitteluteoreettisina suuntauksina kyseenalaistaneet kansallisvaltiota. Suunnittelun teorian tieteellisyys on saanut näistä lähtökohdista rajansa.

Uusi kestävä kehityksen näkökulma tuo suunnitteluun globaalin näkökulman. Sen soveltaminen ei kuitenkaan suju kitkattomasti. Ekologisen suunnittelun kehittämät eivät pysty irtautumaan kansallisvaltiokehkeistään, vaikka ympäristöongelmat niin tekevätkin. Voidaan sanoa, että uudet suunnitelmat seuraavat ekohygienisten kehittämien linjaa jatkona kansallisvaltion sosiaalhygienialle. Kyse on kansallisvaltion sisäisestä 'siistimisestä' ja teknisten järjestelmien 'luonnollistamisesta'. Kuitenkin avainkysymys on aivan toisaalla eli orientoitumisessa globaalissa kontekstissa, mikä edellyttää perusasettamusten kriittistä tarkastelua. Erilaiset 'post'teoriat purkavat vanhoja asettamia kuvaamalla muuttunutta todellisuutta ja

tarjoamalla kentän uudenlaisten näkökulmien yhdistämiseksi. Suunnittelun teorian eri perinteet kohtaavat toisensa kompleksisuus-kritiikissä.

Lopuksi

Viime vuosina on monissa yhteyksissä niin kotimaassa kuin sen rajojen ulkopuolellakin todettu, kuinka uusia tutkimusongelmia on lähestyttävä epätavallisista näkökulmista tieteidenväliseltä pohjalta. Kuitenkin eri tieteiden vuoropuhelu on metodologia, jota ei juuri käsitellä missään. Kaupunki- ja yleensä ympäristötutkimuksessa se on kuitenkin välttämättömyys, koska perushavaintojen tekemisen jälkeen seuraa välttämättä syntetisoivan näkökulman soveltamisen tarve.

Vaikka tieteidenvälisyydestä niin paljon yleisesti puhutaankin, monet tiedepoliittiset ratkaisut loitontavat tutkijoita yhä kauemmas siitä. Esimerkkinä voisi mainita ympäristötutkimuksen uudet sijoittamistoimet Suomen Akatemian toimikunnissa vuodesta 1995 alkaen.

Toinen kaupunkitutkimukseen erityisesti liittyvä seikka on ns. perustutkimuksen, soveltavan tutkimuksen ja kehittämistyön liittyminen saumattomaksi kokonaisuudeksi. Kaupunkitutkija, joka käsittelee tutkimuskohdettaan vain abstraktiona on pian kalunnut luun loppuun, empiirikko, joka vain kerää havaintoja, päätyy samaan ja suunnittelija, joka on kiinnostunut vain käytännöstä, ei pääse eteenpäin. Nykyiset tiedepoliittiset ratkaisut esimerkiksi jatkokoulutuksen osalta saattavat loitontaa eri tavoin orientoituneita pois toisistaan. Se olisi suuri vahinko eikä kohentaisi kaupunkitutkimuksen imagoa, joka on jo ennestään suomalaisissa oloissa varsin heiveröinen; olkoonkin, että suurin osa kansalaisista asuu jo kaupungissa myös Suomessa.

Kirjoittajat kiittävät sekä EKOPOLIS-projektin tutkijoita että tamperelaisten korkeakoulujen ympäristötutkimuksen ja -koulutuksen yhteistyöryhmän jäseniä, joiden panos on ollut ratkaiseva tämän artikkelin syntymiselle.

VIITTEET

- Burgess, Jacquelin & Harrison Carolyn & Limb Melanie (1988): *People, Parks and the Urban Green: A Study of Popular Meanings and Values for Open Spaces in the City*, *Urban Studies* 1988, vol 25, ss. 455–473.
- Burgess, Jacquelin & Harrison Carolyn (1994): *Social Construction of Nature: A Case Study of Conflicts over the Development of Rainham Marshes SSSI*, *Transactions, Institute of British Geographers* (ilmestyy).
- Burgess, Jacquelin & Harrison Carolyn & Filius Petra (1995): *The End of Nature?: a Case Study of Lay Public Perspectives on Global Environmental Change*, teoksessa Richards K. (ed.): *Managing the Earth's Surface* (John Wiley, ilmestyy).
- Cronström, Christofer & Koskiahho Briitta (1994): *Onko kommunikaatio ihmistieteiden ja luonnontieteiden välillä mahdollista?* teoksessa Viikka Leena (toim.): *Ympäristöongelmat ja tiede*. Helsinki.
- Ferry, Luc (1993): *Uusi ekologinen järjestys, Expertise*, Jyväskylä 1993 (alkuteos *Le Nouvel Ordre Ecologique*, Editions Grasset & Fasquelles, 1992, suomentanut Juhana Lehtinen).
- Gestring, Norbert et al (1994): *Die Zumutungen der Ökologie, Wechselwirkung, Technik, Naturwissenschaft, Gesellschaft*, Nr. 66. April.
- Goudie, Andrew (1990): *The Human Impact on the Natural Environment*, Basil Blackwell, Frome.
- Harmaajärvi, Irmeli (1992): *Kestävän kehityksen tavoitteen mukainen asuntoalue*, Valtion teknillinen tutkimuskeskus, tiedotteita 1378, Espoo.
- Hassenpflug, Dieter (1993): *Sozialökologie, Ein Paradigma*, Opladen.
- Hough, Michael (1989). *City Form and Natural Process*. Routledge. London.
- Kjellberg, Seppo (1994): *Ympäristöeettinen moninaisuus*. Ilmestyy teoksessa Koskiahho & Lapintie & Ikonen (toim.): *EKOPOLIS: Ekologisen kaupungin juuria etsimässä*. Gaudeamus (ilm. 1995).
- Koskiahho, Briitta (1994a): *Ekopolis*. Ilmestyy koelmassa Koskiahho & Lapintie & Ikonen (toim.): *EKOPOLIS: Ekologisen kaupungin juuria etsimässä*. Gaudeamus (ilm. 1995).

- Koskiaho, Briitta (1994b): *Ecopolis, Conceptual, Methodological and Practical Implementations of Urban Ecology*, International Academy of the Environment, Geneva (manuscript).
- Kranzberg, Melvin (1980): *Ethics in an Age of Pervasive Technology*, Westview Press, Boulder, Colorado.
- Lainevuori, Ari (1994): *Ekologisen kaupunkikehityksen reaaliutopiat. Ilmestyy kokoelmassa Koskiaho & Lapintie & Ikonen (toim.): EKO-POLIS: Ekologisen kaupungin juuria etsimässä*. Gaudeamus (ilm. 1995).
- Lapintie, Kimmo (1993): *The So-Called Good Environment: Morality and Criticism in Architecture*, DATUTOP (Department of Architecture, Tampere University of Technology, Occasional Papers) n:o 17, Tampere.
- Lapintie, Kimmo (1994a): *The 'Natural History' of the City: The Nature of Cities and their History as Criticism*, Nordisk Arkitekturforskning – Nordic Journal of Architectural Research 2/1994, ss. 69–78.
- Lapintie, Kimmo (1994b): *Ecology and the Justification of Planning (Artikkeli esitetään konferenssissa Are Local Strategies Possible?, Tampereen teknillinen korkeakoulu, Tampere 22.–25.9.1994)*
- Lapintie, Kimmo (1995): *Tekninen normi ja ekologinen imperatiivi, ilmestyy teoksessa Koskiaho & Lapintie & Ikonen (toim.): EKO-POLIS: Ekologisen kaupungin juuria etsimässä (Gaudeamus, ilmestyy 1995)*.
- Linkola, Pentti & Soininvaara, Osmo (1986). *Kirjeitä Linkolan ohjelmasta*, Perusta ry. & WSOY, Porvoo.
- McHarg, Ian L. (1971): *Design with Nature*, Doubleday / Natural History Press, Philadelphia.
- Meadows, Donella et al. (1972): *The Limits to Growth*, Universe, New York.
- Newby, Howard (1990): *Ecology, Amenity and Society*, Town Planning Review, Vol 61, N:o 1, pp.3–13.
- Næss, Arne (1981): *Ekologi, samhälle och livsstil: Utkast till en ekosofi*, käännös Ingvar Lindblom ja Vanja Sparman, LTs förlag, Stockholm (Alkuteos *Okologi, samfunn og livstil*, Oslo 1973).
- Næss, Petter (1993): *Transportation Energy in Swedish Towns and Regions*, Scandinavian Housing & Planning Research 10, pp. 187-206.
- Pakarinen Terttu (1990): *Mitä tapahtuikaan suunnittelulle ja mikä se oikeastaan on? Yhteiskuntasuunnittelu 2/1990*.
- Pakarinen, Terttu (1992): *Suunnittelun kritiikin sukupolvet ja suunnittelun teorian kiinnostavuus. Yhteiskuntasuunnittelu 4/1992*.
- Pakarinen, Terttu (1993a): *Planning for Sustainable Development; 'Participation', 'Cooperation' and 'Interdisciplinarity' Problemized. Cities for Tomorrow – Directions for Change*, IFHP International Congress 1993, Helsinki 26.9.–2.10.1993.
- Pakarinen, Terttu (1993b): *Jäähyväiset tieteelliselle suunnittelulle. Yhteiskuntasuunnittelu 4/1993*.
- Pakarinen, Terttu (1994): *Saastuneilla lähteillä – postmodernista ympäristödiskurssista*, teoksessa Viikka Leena (toim.): *Ympäristötutkimuksen filosofiaa*. Helsinki 1994.
- Tjallingii, Sybrand (1994): *An Ecological Approach to Urban Planning*, to be published in van der Vegt et al. (ed.) (1994): *Sustainable Urban Development, proceedings of the EcE-workshop at Dordrecht, Netherlands*, PRO, Hague.
- Varto, Juha (1994): *Onko luonto meidän? Filosofisten perinteiden argumentaatioperusteista ja tavoista*. Teoksessa Viikka (toim.): *Ympäristöongelmat ja tiede: ympäristötutkimuksen filosofiaa*, Yliopistopaino, Helsinki 1994.
- Viikka, Leena (1993): *Ympäristöetiikka*, Yliopistopaino, Helsinki.
- Viikka, Leena (toim.) (1994): *Ympäristöongelmat ja tiede*. Helsinki. Yhteiskuntasuunnittelu 4/1993.